

Hüseyin YADİGAROĞLU

Doktor Öğretim Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi/Sosyoloji Bölümü/Toplumsal Yapı ve Değişme Anabilim Dalı, Trabzon/ Türkiye
Doctor Lecturer, Karadeniz Technical University/Faculty of Letters/Department of Sociology/Department of Social Structure and Change, Trabzon/ Türkiye

eposta: hyadigaroglu@ktu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-9490-8428>

RORID: <https://ror.org/03z8fyr40>

Atf/Citation: Yadigaroglu H. 2023. Cumhuriyetin 100. Yılında Uygulanan Nüfus Politikaları ve Demografik Değişim Süreci. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Özel Sayı: Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye, 354-380. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1357403>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü /Article Types:	Araştırma Makalesi/Dissertation Summary
Geliş Tarihi /Received:	08.09.2023
Kabul Tarihi/Accepted:	13.10.2023
Yayın Tarihi/Published:	29.10.2023

CUMHURİYETİN 100. YILINDA UYGULANAN NÜFUS POLİTİKALARI VE DEMOGRAFİK DEĞİŞİM SÜRECİ

Öz

Rasyonelleşme, sekülerleşme ve sanayiye dayalı üretim ile birlikte oluşan ulus devlet formu, demografik yapı ve bu yapının nesnel ve sosyal niteliklerini daha da önemli hale getirmiştir. Buna bağlı olarak nüfus yapısı, siyaset kurumunun temel konusu haline gelmiştir. Günümüzde refah devleti uygulamaları, gelişmiş sağlık imkânları ve modern dünyanın insanlara sunduğu yaşam koşulları dünya nüfusunu hızla artırmaktadır. Ayrıca başta göç olmak üzere eğitim ve turizm gibi aktiviteler ve ulaşım teknolojisinin hız ve konfor imkânlarıyla birlikte dünya nüfusu hareket halindedir. Bu bağlamda eğitim, sağlık, barınma, yoksulluğun önlenmesi ve üretimin sürdürülmesi gibi hedefler siyaset kurumunun temel konuları olmuştur. Bu çalışmada demografik yapının boyutları ve nüfus artışı veya azalışına neden olan politikalar ve bu politikalara dayalı olarak şekillenen demografik tutum ve değişim süreçleri tartışılmaktadır. Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar uygulanan nüfus politikaları ve bu politikalara bağlı olarak demografik yapıda görülen değişiklikler çalışmanın konusudur. Cumhuriyetin bir asırlık tarihinde uygulanan nüfus politikaları ve bu politikaların siyasi ve sosyal sebepleri ve sonuçlarını irdeleme amacı taşıyan bu çalışmada dokümantasyon yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın araştırma sorusu: Cumhuriyet'in 100 yıllık tarihinde hangi nüfus politikalar uygulanmış ve bir asırlık süreçte demografik değişim süreci nasıl bir seyir izlemiştir? Bu bağlamda Cumhuriyet tarihi boyunca yapılan genel nüfus sayımları ve sayımlardan elde edilen demografik veriler ilgili kurumların (Türkiye İstatistik Kurumu, Resmi Gazeteler, Devlet Planlama Teşkilatı vb.) rapor ve yayımlarından yararlanılmıştır. Kurtuluş Savaşı'ndan çıkmış Gazi Millet'in hem nicelik (toplam nüfus sayısı) hem de nitelik (eğitim durumu vb.) olarak yara aldığı bir gerçektir. Bu sebeple Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusu artırmaya yönelik politikalar yürütülmüştür. Bekârlık vergisi uygulaması bunun en somut örneğidir. 1960 yıllardan sonra ise kalkınma planlarında doğum

Cumhuriyetin 100. Yılında Uygulanan Nüfus Politikaları ve Demografik Değişim Süreci kontrolü ve aile planlaması gündeme gelmiştir. Artan nüfusun ekonomik ve sosyal kalkınma üzerinde baskı yarattığı düşüncesiyle nüfus artış hızı düşürülmeye çalışılmıştır. 2000’li yıllardan sonra – özellikle 2008 sonrasında – nüfusu artırmaya yönelik politikalar yürütüldüğü anlaşılmıştır. Sonuç olarak, Cumhuriyet dönemi nüfus politikaları 1963’e kadar nüfus artırmaya yönelik (pronatalist politika), 1963’ten 2000’li yıllara kadar aile planlaması ve nüfus kontrolünün olduğu (anti-natalist politika) dönem ve 2000’li yıllardan sonra nüfusu artırmaya yönelik politikalar yürütülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Nüfus, Demografik Değişim, Pronatalist Politika, Doğum, Ölüm.

POPULATION POLICIES IMPLEMENTED IN THE 100TH ANNIVERSARY OF THE REPUBLIC AND THE PROCESS OF DEMOGRAPHIC CHANGE

Abstract

The nation-state form, which emerged with rationalization, secularization, and industrial-based production, has made the demographic structure and the objective and social qualities of this structure even more important. Accordingly, population structure has become the main subject of the political institution. Today, welfare state practices, advanced health opportunities, and the living conditions offered to people by the modern world are rapidly increasing the world population. In addition, the world population is in motion, especially with migration, activities such as education and tourism, and the speed and comfort opportunities of transportation technology. In this context, goals such as education, health, housing, preventing poverty, and sustaining production have become the main issues of the political institution. In this study, the dimensions of the demographic structure, the policies that cause population increase or decrease, and the demographic attitudes and change processes shaped by these policies are discussed. The subject of the study is the population policies implemented since the proclamation of the Republic and the changes in the demographic structure depending on these policies. The documentation method was used in this study, which aims to examine the population policies implemented in the century-old history of the Republic and the political and social causes and consequences of these policies. The research question of the study: What demographic policies were implemented in the 100-year history of the Republic, and what course did the demographic change process follow? In this context, general population censuses conducted throughout the history of the Republic and demographic data obtained from the censuses, reports, and publications of relevant institutions (Turkish Statistical Institute, Official Gazettes, State Planning Organization, etc.) were used. It is a fact that the Veteran Nation that emerged from the War of Independence was injured both in quantity (total number of population) and quality (education status, etc.). Thereby, in the first period of the Republic, policies were implemented to increase the population. Celibacy tax practice is the most concrete example of this. After the 1960s, birth control, and family planning came to the fore in development plans. Depending on the idea that the increasing population puts pressure on economic and social development, efforts have been made to reduce the population growth rate. After the 2000s - especially after 2008 - policies were implemented to increase the population. Thus, the population policies of the Republic are structured as follows: the period aiming to

increase the population (pronatalist policy) until 1963, the period of family planning and population control (anti-natalist policy) from 1963 to the 2000s, and the period aiming to increase the population after the 2000s.

Keywords: Population, Demographic Change, Pronatalist Policy, Birth, Death.

Giriş

Avrupa'da 19. Yüzyılda şekillenmeye başlayan siyasi, kültürel ve ekonomik değişimlerle birlikte imparatorluk yapılarında bir çözülme meydana gelmiş ve ulus devletlerin inşa edilme süreci başlamıştır. Toplumsal yapılarda kurumlar arası etkileşim toplumsal sistemin işlevsel olarak devamlılığını hem statik hem de dinamik yönden etkiler. Bu etkiye nüfusun niteliği de yön verir. Bu bağlamda 19. Yüzyıldaki endüstriyel üretimin yürüyebilmesi için ulus devletler kendi nüfuslarının niteliğini artırmaya yönelik temel politik hedefler ortaya koymaya başlamıştır. Bu hedefler statik yapıyı olduğu gibi dinamik yapıyı da ilgilendirmekte ve toplumsal değişimi sağlayan temel dinamikler olmaktadır. Dolayısıyla hem toplumsal statik hem de toplumsal dinamik açısından demografik yapı modern devletlerin ilgi alanlarından biridir.

Michel Foucault modern ulus devletlerin ortaya çıkışıyla beraber nüfusu yönetme ve planlama konusunun gündeme geldiği üzerinde durmaktadır. Ulus devletler sanayiye dayalı ekonomi ve parlamenter demokrasi sistemiyle birlikte düşünüldüğünde insan faktörü ön plana çıkmakta ve nüfus, ulus devletler açısından yönetilmesi gereken bir alan olmaktadır. Nüfusun işlevsel kullanımı da yönetme, kontrol etme ve sınıflandırma gibi iktidar uygulamalarını gerektirmektedir. Foucault, nüfusu ekonomik ve siyasi bir sorun olarak ele alırken nüfusun kontrol edilmesi ya da düzenlenmesi gereken bir olgu olduğunu da vurgular. Bu bağlamda nüfus, iktidar ilişkilerinin merkezinde yer almaktadır. Nüfus ve nüfusun yapısıyla ilgili kontrol ve düzenlemeleri içeren biyo politikayı ise Foucault şu şekilde tanımlar: "Bollaşma, doğum ve ölüm oranları, sağlık düzeyi, yaşam süresi ve bunları etkileyebilecek tüm koşullar önem kazanmıştır; bunların sorumluluğunun yüklenilmesi bir dizi müdahale ve düzenleyici denetim yoluyla gerçekleşir: İşte bu da nüfusun biyo-politikasıdır" (2012: 99).

Foucault modern devletlerin iktidar tekniklerini değerlendirirken nüfus sorununun üzerinde durur. Ona göre, modern öncesi devletlerdeki mutlak iktidar yerini disipline edici ve biyo-iktidara bırakmıştır. Disipline edici iktidar insan davranışlarına odaklanırken biyo-iktidar nüfusa odaklanmaktadır. Foucault'a göre (2012: 25);

XVIII. yüzyılda iktidar tekniklerinin büyük yeniliklerinden biri, ekonomik ve siyasal bir sorun olarak 'nüfus'un ortaya çıkması olmuştur. ... Hükümetler yalnızca uyruklarla, hatta halkla değil, özgül fenomenleri ve özel değişkenleriyle (doğum, ölüm, yaşam süresi, doğurganlık, sağlık durumu, hastalıkların sıklığı, beslenme ve konut biçimi) bir 'nüfus'la karşı karşıya olduklarının farkına varırlar.

Cumhuriyetin 100. Yılında Uygulanan Nüfus Politikaları ve Demografik Değişim Süreci

Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte ulus devletinin inşa edilmesi noktasında bir dizi ekonomik, siyasi ve sosyal düzenlemeler yapılmaya başlanmış ve Cumhuriyet rejimi tüm bu farklı alanlardaki düzenlemeler üzerine kurulmuştur. İnşa sürecinin kilometre taşlarından biri de demografik yapıdır. Nüfus sayımları, demografik yapının hem nitel hem de nicel özelliklerine dair veri elde etmenin ana yöntemidir. 1927’de başlayan sayımlar 2007 yılına kadar belirli bir gün içinde sokağa çıkma yasağı uygulanarak ve herkesin yaşadığı yerde sayılması şeklinde yapılmıştır. 2007 yılından sonra ise adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre sayımlar yapılmıştır. Bu bağlamda demografik veri elde etmeye dair iki farklı nüfus sayım türünden bahsedilmektedir (Tandoğan, 1998, 10). De facto nüfus sayımı, “tek gün içinde ülke sınırlarında bulunan herkesin buldukları yerleşim yerlerinde sayılmasıyla gerçekleşir. De jure sayımda ise nüfusun daimi ikametgâhı esas alınarak sayım yapılır” (Danış 2022: 70).

Cumhuriyet tarihindeki ilk “de facto nüfus sayımı” 1927 yılında yapılmıştır. Yapılan ilk nüfus sayımından sonra, düzenli sayımlar 1935 ile 1990 yılları arasında uygulanmıştır. Elde edilen verilere bakıldığında Türkiye’de köy nüfus oranı 1927 yılında %75,78 iken 2018 yılında %7,7’ye düşmüştür. Bir diğer önemli değişim ise kentte ve kırdaki yaşayan nüfus oranında yaşanmıştır. Buna göre 1927’de nüfusun %24,22’si kentte yaşıyorken 2018 yılında bu oran %92,3’e çıkmıştır. 2010 yılına gelindiğinde ise kırdaki ve kentte yaşayanların oranı tersine dönmüştür (Sertkaya Doğan ve Bostan 2019: 63).

Kentte ve kırdaki yaşayan nüfus oranlarındaki değişimin yanı sıra nüfus politikaları da Cumhuriyet tarihi sürecinde değişmiştir. “Nüfus politikası en dar tanımı içinde, doğurganlığı azaltmak için devletin alacağı tedbirler olarak anlaşılmaktadır. ... Bundan daha geniş bir tanımlamaya göre nüfus politikası, nüfusun büyüklüğü, yapısı ve yersel dağılımını doğrudan doğruya etkileyecek şekilde, devletin alacağı tedbirlerin bütünüdür” (Tuncer 1975: 158).

Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusu artırmaya yönelik politikalar yürütülmüştür. Ancak bu politikalar belirgin nitelikte olmamıştır. Sadece “Cumhuriyetin kuruluşunu izleyen dönemde çıkartılan bazı kanunlar ve T.B.M.M’de yapılan konuşmalardan nüfus artışını destekleyen bir eğilimin olduğunu görmek mümkündür” (Başol 1984: 27). Bu kapsamda Kurtuluş Savaşı sonrası dönemde nüfusu artırmaya yönelik yapılan uygulamalardan biri olarak “Bekârlık Vergisi” karşımıza çıkmaktadır. Savaştan çıkan ülkenin insan sayısının artırılması için evliliğin teşvik edilmesi amacıyla bekârlardan vergi alınmasına dair kanun hazırlanmıştır. İlk kanun teklifi 19 Ekim 1920 tarihinde Canik Milletvekili Hamdi Bey tarafından yapılmıştır. 22 Şubat 1921’de Erzurum Milletvekili Salih Efendi “Mecburi Tevhül Hakkındaki Kanun Teklifi” vermiştir. Her iki teklifte mecliste kabul edilmemiştir. Ancak söz konusu olan bekârlık vergisi tartışması daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. 18 Mart 1929’da Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı İçöz meclise bekârlık vergisine ilişkin teklif sunmuştur. Bu teklif de kabul edilmemiştir ancak bekârlık vergisi ile ilgili teklifler 1931, 1940 ve 1944 yıllarında da tekrardan gündeme gelmiştir (Özer 2013: 173). “Cumhuriyetin ilk

yıllarında genç devletin nüfus oranını yükseltebilmek amacıyla Avrupa’da uygulanmış ve uygulanmakta olan politikalar aynen izlenmeye çalışılmıştır”. Bu dönemde uygulanan bu nüfus politikalarında İtalya’nın fazlasıyla etkisi vardır. Mussolini döneminde doğumu artırma ve ölüm oranını düşürme hedeflenmiş, evlilikler de desteklenmiştir (Erdal 2011: 781-782).

1963-1967 yıllarını kapsayan I. Kalkınma Planı’nda nüfusun ekonomik gerekçelerle planlanmasının gerekli olduğu yer almıştır. Dolayısıyla planlı kalkınma döneminden sonra anti natalist yani doğumu sınırlandırıcı görüş ön plana çıkmıştır. Bu nedenle Cumhuriyet sonrası nüfus politikaları iki farklı dönem olarak ele almak mümkündür (Doğan 2011: 297). Ancak Ak Parti iktidarları döneminde “en az üç çocuk” daha sonra “en az dört çocuk” söylemi gündeme gelmiştir. Buna göre doğurganlığın artırılması ve evli çiftlerin çocuk yapmaları ve doğurganlığın artırılması tavsiye edilmiştir. Özetle Cumhuriyet tarihi içinde nüfus politikalarına dair genel bir değerlendirme yapıldığında üç farklı dönem karşımıza çıkmaktadır: 1923-1963 arası dönemde pronatalist, 1963-2008 döneminde anti natalist ve 2008 sonrası dönemde pronatalist nüfus politikaları yürütülmüştür. Esasında nüfus politikaları üç grupta toplanabilir: 1- “Nüfusun artışını hızlandırıcı (teşvik edici) siyaset”, 2- “Nüfusun artışını yavaşlatıcı (sınırlayıcı) siyaset” ve 3- “Nüfusun kalitesini ıslah edici (eugenique) siyaset”(Tandoğan 1998: 27; Başol 1984: 25). Ancak özellikle belirtmek gerekir ki Cumhuriyet tarihinde ıslah edici veya öjenik nüfus siyaseti uygulanmamıştır.

Uygulanan nüfus politikalarını ve Türkiye’nin nüfus yapısını konu edinen literatürde birçok çalışma vardır. Koray Başol “Demografi - Genel ve Türkiye” kitabında demografi bilimi hakkında bilgi verdikten sonra Türkiye’de uygulanan nüfus sayımları ve nüfus artışının ekonomik gelişme üzerindeki etkilerine değinmiştir (Başol 1984). Kemal Karpat “Osmanlı Nüfusu (1830-1914)” adlı eserinde Osmanlı Devleti’nde nüfus çalışmalarından başlayarak nüfus hareketleri ve nüfus istatistikleri ile İstanbul’un nüfusu hakkında bilgilere yer vermiştir (Karpat 2003). Fevzi Çakmak “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Nüfusu Kayıt Altına Almaya Yönelik Girişimler” başlıklı çalışmasında Cumhuriyet’in ilanından sonra Mustafa Kemal Atatürk döneminde Anadolu’da nüfusun azalışını durdurmak ve nüfusu kayıt altına almak amacıyla yapılan uygulamalar ve alınan kararlara değinmektedir (Çakmak 2009). Mesut Doğan’ın “Türkiye’de Uygulanan Nüfus Politikalarına Genel Bakış” çalışmasında 1927’den 2007 ve 2013 dönemini kapsayan 9. Beş Yıllık Kalkınma Planına kadar uygulanan nüfus politikaları ele alınmıştır (Doğan 2011). Emre Kongar’ın “21. Yüzyılda Türkiye” çalışması Türkiye’nin toplumsal yapısını sorunsallaştırırken nüfusu toplumsal yapının ve değişimin görünümü olarak ele almıştır (Kongar 2012). Erdal Aydoğan ve Ebru Çoban’ın birlikte yaptıkları “Türkiye’de Nüfus Sayımları ve Uygulanan Nüfus Politikaları” başlıklı çalışmada Cumhuriyet öncesi dönemde Türklerde nüfus gelişimi ve Cumhuriyet sonrası nüfus politikaları hakkında bilgi verilerek nüfus politikasının siyasi yönleri üzerinde durulmuştur (Aydoğan ve Çoban 2016). Murat Yılmaz “Türkiye Nüfus Coğrafyası” adlı kitabında Türkiye nüfusunun gelişimi ve demografik yapı ile geleceğe dair tahminler üzerinde durmuştur

Cumhuriyetin 100. Yılında Uygulanan Nüfus Politikaları ve Demografik Değişim Süreci

(Yılmaz 2021). Didem Danış'ın "Nüfus ve Toplum" başlıklı ders kitabı demografi kavramı, demografi bilimi, tarih boyunca demografik değişim ve Türkiye'nin demografik yapısı ve demografik dönüşümü hakkında bilgilere yer vermektedir (Danış 2022).

Bu çalışma 100 yıllık Cumhuriyet tarihinde uygulanan nüfus politikaları ve nüfusun 100 yıl içindeki değişimine, ilgili literatür üzerinden tarama-değerlendirme yaparak demografik yapı, nüfus politikaları, güncel tartışmalar ve geleceğe dair tahminlere yer vererek 100 yıllık sürece projeksiyon tutmayı amaçladığı için özgün bir değere sahiptir. Çalışma Cumhuriyet döneminde yapılan nüfus sayımları ve uygulanan politikalara dair betimleyici ve istatistiki verilere yer vererek bütüncül bir bakış açısı sunmaktadır. Bu çalışma, özgün değeri ve sunduğu bütüncül bakış açısıyla diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. 100. Yılı kutlayacağımız Cumhuriyet ile birlikte inşa edilen toplumsal yapının aktörleri olan bireylerin doğurganlık eğilimleri ve bu eğilim üzerinde etkili olan siyasi söylem ve politikaların sebep ve sonuçlarını irdeleme amacı taşıyan bu çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi, "araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar" (Yıldırım ve Şimşek 2013: 217). İlgili analiz Cumhuriyetin ilanından sonra yapılan genel nüfus sayım sonuçlarından, Türkiye İstatistik Kurumu, Resmi Gazeteler, Devlet Planlama Teşkilatı gibi kurumların yayımlarından elde edilmiştir. Ayrıca konuyla ilgili literatür taranarak ikincil kaynaklardan da yararlanılmıştır.

1. Cumhuriyet Tarihinde Nüfus Sayımları

1.1. 1927 ve 1960 Arasında Yapılan Sayımlar

Cumhuriyet döneminde yapılan nüfus sayımları ve kayıt altına alma gibi nüfus hizmetlerinin başlangıcı Osmanlı Devleti'ne kadar gitmektedir. Osmanlı Devleti'nde modern anlamda ilk sayım 1828-1829 yıllarında yapılmıştır. Bu sayımda hem Anadolu hem Avrupa'da yaşayan insanlar sayılmış olmakla birlikte tüm bölgeler sayılamamıştır (Karpas, 2003, s. 56). 1831 yılında kurulan Ceride-i Nüfus Nezareti 1884'te Nüfusu Umumiye Müdüriyetine, 1889'da Sicili Nüfusu Ahali İdareyi Umumiyyesi'ne ve son olarak 1914 yılında Nüfus Müdüriyeti Umumiyyesi adıyla revize edilmiştir. "1905 yılında yapılan Genel Nüfus Yazımıyla oluşturulan kayıtlar ve 1914 yeniden düzenlenen Sicil-i Nüfus Kanunu Cumhuriyet dönemindeki nüfus hizmetlerinin temelini oluşturmuştur" (Çimen 2012: 183). Sicil-i Nüfus Kanunuyla birlikte nüfusu kayıt altına alma yönünde adım atılmıştır. Ancak savaş durumunda olan ülkede doğum, ölüm, evlenme vb. nüfusun yapısını etkileyen olayla kayıt altına alınamamıştır (Çakmak 2009: 90). 1926 yılında Umûmî Nüfûs Tahrîri icrası hakkında kanun yürürlüğe girmiştir. Bu kanunda "1927 senesinde Türkiye Cumhuriyetinde umumî bir tahriri nüfus icra edilecektir" maddesi yer almaktadır (TBMM 1927).

1927 nüfus sayımına dair resmi hazırlıkların başlangıcı 1926 yılında İstatistik Umum Müdürlüğü'nün kurulmasıdır. Söz konusu olan kuruma müdür olarak Belçikalı istatistikçi Camille Jackquart getirilmiştir. İlk nüfus sayımı için yapılan bir diğer hazırlık ise 2 Haziran

1926 tarih ve 893 numaralı kanundur. Kanunda “1927 senesinde Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde umumî bir nüfus tahriri icrasını amir bulunuyordu. Aynı kanunun 2inci maddesi 1925 senesinde memleketin bazı aksamında tecrübe tahrirleri icrası için Dahiliye Vekâletine mezuniyet verilmişti” ifadeleri yer almaktadır (Devlet İstatistik Enstitüsü [DİE] 1929: 3). Kanunda genel nüfus sayımı öncesinde “tecrübe tahrirleri” yapılacağı yer almaktadır. Tecrübe tahrirlerinin yapılmasındaki amaç genel nüfus sayımında karşılaşılabilecek sorunlara karşı alınabilecek önlemleri belirlemektir. Karşılaşılabilecek sorular arasında her bölgenin mevcut nüfusunun bilinmemesi, her bölgede sayım memurluğu yapacak eğitimli insanların bulunmaması, ulaşım sorunu, Doğu ve Güney bölgelerde göçebe nüfusun bulunması ve kışın şehirlerde yazın kırsal alanda yaşayan yarı göçebe nüfusun bulunması yer almaktadır. Ancak tüm bu sorunlara karşı ülkenin beş farklı yerinde “tecrübe tahrirleri” yani ön nüfus sayımları yapıldı. Bu kapsamda 1 Ekim 1926 yılında Sivas’ta, 14 Ocak 1927’de Ankara, 29 Şubat 1927’de Mersin’de, 12 Nisan 1927’de Tekirdağ’da ve 22 Nisan 1927’de Ödemiş ilçesi ve bazı köylerinde sayım yapıldı (DİE 1929: 3).

Cumhuriyet tarihindeki ilk genel nüfus sayımı 28 Ekim 1927’de yapılmıştır. Daha önceki sayımlar Osmanlı Devleti döneminde vergi toplama ve askere alınacak kişileri belirlemek amacıyla gerçekleştirilmişti. Ancak 1927 yılında yapılan nüfus sayımında öncelikli amaç insanlara ihtiyaçları doğrultusunda hizmet getirmektir. İstatistik Umum Müdürlüğü bu durumu şu şekilde açıklamıştır (İstatistik Genel Müdürlüğü 1927; aktaran Tamer ve Bozbeyoğlu 2004: 76):

Zamanımızda nüfus meselesi başlı başına bir gaye olmuştur. Halkçı bir hükümetin hikmet-i mevcudu da ancak nüfusun refah ve saadetindedir. Cumhuriyet idaresinin saltanattan tefrik eden vasfı da budur. Eski idarede halk sağmal bir inek gibi telakki olunurdu. Hâlbuki yeni idarede nüfus hükümet için değil, hükümet nüfus içindir. O halde hizmet-i umumiyeyi teşkilat, hükümeti nüfusun ihtiyacına tetabuk ettirmek hükümetin en esaslı vazifesini teşkil eder.

Tablo 1. İlk Nüfus Sayımı Sonuçları (DİE 1929: 8).

Bölgeler	Nüfus Sayısı	Yüzde	Kilometre Başına Düşen Nüfus Oranı	Yüzde	Kilometre Başına Düşen Nüfus
Avrupa Türkiye’si	1.040.669	7,63	23.975	3.15	43.4
Asya Türkiye’si	12.607.601	92,37	738.761	96.85	17.0
Toplam	13.648.270	100	762.736	100	17.9

İlk nüfus sayımı “hem süregelen modernleşmenin hem de nüfus büyüklüğüne dayanan gücün bir göstergesiydi” (Tamer ve Bozbeyoğlu 2004: 73). Bu nüfus sayımından elde

Cumhuriyetin 100. Yılında Uygulanan Nüfus Politikaları ve Demografik Değişim Süreci edilen veriler tablo 1’de yer almaktadır. Sayıma göre toplam erkek sayısı 6.563.879, kadın sayısı da 7.084.391 olarak kaydedilmiştir (DİE 1929, s. 7).

Tablo 2. 1927 Nüfus Sayımına Göre Demografik Özellikler (Umumî Nüfus Tahriri, 1929).

	Cinsiyet	Yaş			Okuma Bilenler	Medeni Durum	
		20 yaş altı	20-60 yaş	60 yaş ve üzeri		Bekâr	Evli
Kadın	%51.91	% 43.67	%50.78	%5.41	% 3,67	42.09	41.97
Erkek	%48.09	% 52.81	%41.92	%5.15	% 12,99	55.57	42.60
Toplam	% 100	% 48.06	%46.52	%5.29	% 8,61	57,69	42,27

Tablo 2’ye bakıldığında nüfusun %48.09’u erkek, %51.91’i ise kadınlardan oluşmaktadır. Kadınların %43.67’si erkeklerin %52.81’i 20 yaş altındadır. Toplam nüfusun ise %48.06’sı 20 yaş altındadır. Kadınların %50.78’i ve erkeklerin %41.92’si 10-60 yaş arasında, toplam nüfusun %46.52’si 20-60 yaş arasında yer almaktadır. 60 yaş ve üzeri yaşlı nüfus oranı kadınlarda %5.41 iken erkeklerde %5.15’dir. Toplam nüfus içinde yaşlıların oranı %5.29 olarak kaydedilmiştir. Eğitim durumuna bakıldığında kadınların %3.67’si erkeklerin de %12.99’u okuma bilmektedir. Toplam nüfusun da %8.61’i okuma bilmektedir. Ancak okuma bilenlerin Arap harfleriyle okuma bildiğini de ifade etmek gerekir. Medeni durumla ilgili elde edilen verilere bakıldığında erkeklerin %55.57’si kadınların ise %42.09’u olmak üzere toplam nüfusun %48.58’i bekârdır. Kadınların %41.97’si erkeklerin de %42.60’ı ve toplam nüfusun %42.27’si evlidir.

1927 sayımına göre nüfusun büyük bir kısmı (10.342.391 kişi) kırsal alanda yaşamaktadır. Kırsal alanda yaşayanların 4.853.397’si erkek iken 5.488.994’ü kadındır. Kırsal alanda yaşayan nüfusun %46,9’u erkek, %53,1’i de kadındır. Buna göre 1927 nüfus sayımına göre toplam nüfusun yaklaşık %75,8’i kırsal alanda ikamet ederken %24,2’si de il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] 2010: 10).

1927 öncesi dönemde kırsal alanda yaşayan nüfus çoğunlukta olmakla birlikte ekonomi de tarıma dayalıdır. 1927 yılında ilk nüfus sayımının yanı sıra ilk tarım sayımı da yapılmıştır. Tarım sayımında çiftçilik yapan aileler, ekili alanlar, üretim miktarı, hayvanlar ve tarımda kullanılan aletler hakkında veriler elde edilmiştir. “1927 Tarım Sayımı, 2 Haziran 1926 tarih ve 893 sayılı Nüfus Sayımı Kanunu ve 25 Haziran 1927 tarih ve 1153 sayılı İstatistik Kanunu uyarınca yapılmıştır” (Saçlı 2009: 11). Tarıma dayalı üretimin olduğu bu dönemde sanayi üretimi sınırlı düzeydedir. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) raporlarına göre 1925 yılında tarımın “kaba ulusal ürün” içindeki payı %48,0 iken sanayinin payı %9,6’dır (DİE 1973; aktaran Kongar 2012: 356).

Tablo 3. 1935 ve 1940 Nüfus Sayım Sonuçları ((BİGD 1935: 4; İstatistik Genel Müdürlüğü 1940a: 2)

Bölgeler	Yıllar	Nüfus Sayısı	Toplam Nüfus İçindeki Oran (%)	Nüfus Yoğunluğu (km ²)
Avrupa Türkiye'si	1935	1 267 753	7.8	53
	1940	1 550 939	8.7	65
Asya Türkiye'si	1935	14 890 265	92.2	20
	1940	16 270 011	91.3	22
Toplam	1935	16 158018	100.0	21
	1940	17820950	100.0	23

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ikinci nüfus sayımı 20 Ekim 1935'te yapılmıştır. Tablo 3'e bakıldığında 1935 ve 1940 sayım sonuçları görülmektedir. 1935 nüfus sayımının nasıl yapılacağı ve izlenecek yol Başvekâlet İstatistik Genel Direktörlüğü'nün (BİGD) genel nüfus sayımına dair yayımında şu şekilde ifade edilmiştir (BİGD 1935: 3):

Sayım tarihinden bir yıl önce yurd içinde, şehirlerde, köylerde, yol üzerlerinde, kırlarda ve dağlarda, içinde insan oturan veya oturması ihtimali bulunan bütün binalara hatta, mağara kovuk ve sabit çadırlara hususî bir talimatnameye tevfikana numara konulmuş ve bu suretle tesbit edilen meskenler bilahara (sayım muntakası) denilen ve en çok 200 nüfusu havi bölgelere ayrılmıştır. Bu ameliyeyi müteakip, bu muntakaların her birine tayin edilen sayım memurları, sayımı kendilerine tevdi edilen muntakalardaki binaları dolaşarak buldukları nüfusu kaydeylemişlerdir.

Yukarda yer verilen alıntıdan da anlaşılacağı üzere sayım hazırlıklarının bir yıl önceden başlatıldığı ve insanların yaşadıkları mekânlar numaralandırılarak sayım bölgelerine ayrıldığı anlaşılmaktadır. Bu bölgelerin her birinde de sayım memurları görevlendirilerek nüfus sayımı yapılmıştır. Sayım günü belirlenen bölgelerde ve meskenlerde hazır bulunan tüm nüfus yani hem yerli nüfus hem de sayım günü ilgili bölgede bulunan ve oranın yerlisi olmayan insanlar da kayıt altına alınmıştır. Ancak sayımda herhangi bir sebeple başka bir yerde bulunanlar kaydedilememiştir (BİGD 1935: 3).

1935 sayımında erkek sayısı 7.974.226 iken kadın sayısı 8.226.468 olarak kaydedilmiştir. Ayrıca hem 1927 hem de 1935 nüfus sayımlarında toplan nüfus içindeki kadın nüfusun oranı erkek nüfusa göre fazladır. Nüfusun köy-kent dağılımına bakıldığında 1927 sayımında köyde yaşayanların oranı %75,8, kentte yaşayanların oranı ise %24,2 iken 1935 sayımında köyde yaşayanların oranı %76,6, kente yaşayanların oranı da 23,4 olarak kaydedilmiştir (BİGD 1935: 66). Devlet İstatistik Enstitüsü raporlarına göre tarımın "kaba ulusal ürün" içindeki payı 1930 yılında %45,7 iken 1935 yılında %35,4 oranındadır. Aynı yıllar içinde sanayinin kaba ulusal ürün içindeki payı %11,4'ten %18,0'e yükselmiştir (DİE 1973; aktaran Kongar 2012: 356).

Cumhuriyetin 100. Yılında Uygulanan Nüfus Politikaları ve Demografik Değişim Süreci

1935 nüfus sayımının yapıldığı dönemdeki gelişmelere bakıldığında 1929 ekonomik krizi en önemli gelişmelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. I. Dünya Savaşı sonrası Amerika ve Kuzey Avrupa merkezli ortaya çıkan bu kriz sanayileşmiş ülkeleri olduğu gibi Türkiye'yi de olumsuz yönde etkilemiştir. Esasında Türkiye açısından en önemli değişim liberal ekonomi modelinden devletçilik ilkesine geçişle olmuştur. 17 Şubat 1923'te İzmir İktisat Kongresi'nde öncelikle özel girişim ve sermayenin önemi üzerinde durulmuş ve "[ö]zel sektör öncelikli bir ekonomik modelin uygulanması kararı alındı" (Kayıran ve Saygın 2019: 28). Ancak özel sermaye yetersizliği ve 1929 ekonomik krizi sonrasında hükümet ekonomik alanda daha etkin rol oynamaya başlamıştır. Bu bağlamda hem dünyayı kuşatan ekonomik kriz hem de Atatürk ilkelerinin hayata geçirilmesi 1930 ve 1950 arası dönemde devletçi ekonomik politikalara geçişin yolunu açmıştır (Kongar 2012: 351).

1940 genel nüfus sayımı göz önüne alındığında şehirlerde yaşayan toplam 4.346.249 kişi vardır. Bu nüfus içinde 2.332.558 erkek ve 2.018.691 kadın yer almaktadır. Kırsal alanda yaşayan toplan nüfus 13.474.701 kişi olmakla birlikte 6.566.354 kişi erkek 6908347 kişi de kadındır. Buna göre nüfusun yaklaşık %24,38'i şehirlerde yaşarken %75,61'i kırsal alanda yaşamaktadır (İstatistik Genel Müdürlüğü 1940b: 680). Yukarıda yer verilen tablo 3'de Hatay'a dair bilgiler yer almamaktadır. Hatay 23 Haziran 1939 tarihinde anavatana katılmıştır. Hatay'ın nüfusu 108.723 erkek ve 99.390 kadın olmak üzere toplamda 208.116 kişiden oluşmaktadır (İstatistik Genel Müdürlüğü 1940: 3). Okuma yazma bilen oranlarına bakıldığında 1940 yılında nüfusun %24,55'i okuma yazma bilmekteydi. Bilmeyenlerin oranı ise %75,45'tir. Erkeklerin %36,20'si okuma yazma biliyorken kadınların ise sadece %12,92'si okuma yazma bilmektedir (TÜİK 2010: 21).

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde nüfusu artırmaya yönelik politikalar yürütülmüştür. Yeni kurulan ve beşeri sermayesi yetersiz olan devlet pronatalist politikalarla nüfusu sayısal olarak artırmayı amaçlamıştır. Özellikle işgücü ihtiyacının giderilmesi ve üretimin artırılması için doğurganlık teşvik edilmiştir. Tarıma dayalı üretiminde yaşanan durağanlığın nedeni özellikle "aktif erkek nüfus"taki düşüşten kaynaklanmıştır (Baştürk 2017: 311). Her üç genel nüfus sayımında da (1927, 1935 ve 1940) nüfusun düzenli olarak arttığı tespit edilmiştir. Ayrıca kilometre kareye düşen insan yoğunluğu da düzenli olarak artmıştır. 1927 ve 1940 yılları arasında toplam nüfus 4.172.680 kişi artmıştır. Yapılan ilk üç nüfus sayımından elde edilen verileri bakıldığında 1927 ve 1935 nüfus sayımları arasında yılda ortalama artış %22,9'dur. 1935 ve 1940 sayımları arasındaki yılda ortalama artış ise %18,0'dir (İstatistik Genel Müdürlüğü 1940a: 3).

Doğurganlığı artırmaya yönelik uygulamalardan biri de medeni kanunda yapılan değişikliklerdir. Bununla birlikte hem erkek hem de kadınların evlilik yaşları aşağı çekilmiştir. Kanunda "[e]rkek on yedi, kadın on beş yaşını ikmal etmedikçe evlenemez" (Resmi Gazete 1938: 10112) ibaresi yer almıştır. Bu dönemde nüfusu artırmaya yönelik farklı bir uygulama

da kürtaj ve kısırlaştırma gibi gebeliği önleyici her türlü eylemin yasaklanmasıdır. 1936 yılında Türk Ceza Kanunu'nda "ırkın tümlüğü ve sağlığı aleyhine cürümler" başlığı altında kadının rızası veya rızası dışında çocuğun düşürülmesi ve isteyerek çocuğunu düşüren kadınlara çeşitli cezalar verileceğine yer verilmiştir. Erkek ve kadınların çocuk yapma kabiliyetlerini yok eden veya yok etmek için bir takım eylemlerde bulunanlara da ceza verileceği kanunda yer almıştır. Doğurganlığa engel olan eylem ve uygulamaları teşvik eden kimselere de ceza verileceği kanunda düzenlenmiştir (Resmi Gazete 1936: 6718).

1945 yılında Cumhuriyetin ilanından sonra atılan adımlara bir yenisi daha eklenerek çok partili siyasi hayata geçiş sağlanmıştır. Nuri DEMİRAG tarafından kurulan Milli Kalkınma Partisi'nin ardından Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü 1946 seçimlerinde iktidara gelecek olan Demokrat Parti'yi kurmuştur. Bu yıllarda da nüfusu artışı devam etmiştir. 1945 yılında yapılan sayıma göre kayıt altına alınan nüfus bilgileri tablo 3'de yer almaktadır.

Tablo 4. Nüfus Sayım Sonuçları (İstatistik Genel Müdürlüğü 1945: 3).

Bölgeler	Yıllar	Nüfus	Nüfus içindeki yüzdesi	Nüfus yoğunluğu (km ²)
Avrupa Türkiye'si	1940	1 550 939	8.7	65
	1945	1 496 612	8.0	64
Asya Türkiye'si	1940	16 270 011	91.3	22
	1945	17 293 562	92.0	23
Toplam	1940	17 820 950	100.0	23
	1945	18 790 174	100.0	24

Tablo 4'e bakıldığında 1940 ve 1945 yıllarında yapılan genel nüfus sayımlarının sonuçları görülmektedir. Her iki nüfus sayımı arasında nüfus 969.224 kişi artmıştır. 1940-1945 arasında Türkiye'de nüfus artış hızı önceki döneme göre düşmüştür. Bunun sebebi, I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında doğumların az ancak ölümlerin fazla olmasıdır. 1940-1945 döneminde ana-baba olma şansına sahip nüfusun az olması sebebiyle doğumların az olması nüfus artış hızını düşürmüştür. Yine erkeklerin savaş yıllarında silahlı altına alınması, savaş koşulları, açlık, hastalık vb. sorunlar da nüfus artış hızını düşüren diğer nedenlerdir (Tandoğan 1998: 56).

Tablo 5. Cinsiyet ve Nüfus Artış Oranı (İstatistik Genel Müdürlüğü 1945: 3).

Sayımlar	Nüfus Sayısı			Cinsiyet Oranı		Yılda Ortalama Artış		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Toplam
1940	8893912	8922038	17820950	49.9	50.1	21.5	14.6	18.0
1945	9446580	9343594	18790174	50.3	49.7	12.3	9.4	10.9

Cumhuriyetin 100. Yılında Uygulanan Nüfus Politikaları ve Demografik Değişim Süreci

Tablo 5'e bakıldığında 1940 ve 1945 genel nüfus sayımlarında kayıt altına alınan kişi sayısı, nüfusun cinsiyete göre oranı ve yılda ortalama artış oranları görülmektedir. Tabloda yer alan rakamlara 23 Haziran 1939 tarihinde anavatana katılan Hatay'ın nüfus bilgileri dâhil değildir. Hatay'ın nüfusu 108.726 erkek ve 99.390 kadın olmak üzere toplam 208116 kişiden ibarettir (İstatistik Genel Müdürlüğü 1945: 3).

Önceki nüfus sayımlarından farklı olarak 1945 nüfus sayımında engelli insanlarla ilgili demografik bilgiler de kayıt altına alınmıştır. Buna göre engelli erkek sayısı 73377 iken engelli kadın sayısı 60749 kişi olarak kayıtlara geçmiştir. Engelliler arasında gözleri görmeyen, eli veya ayağı sakat, dilsiz, kambur, kötürüm ve birden fazla engeli olan insanlar yer almaktadır (İstatistik Genel Müdürlüğü 1945: 89). 1945 genel nüfus sayımında ana dil ve dinler itibarıyla de veriler kayıt altına alınmıştır. Bu veriler tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Ana Dil ve Dinlere Göre Nüfus Sayısı (İstatistik Genel Müdürlüğü 1945: 146).

Ana Dilleri	Dinler										
	İslam	Katolik	Ortodoks	Protestan	Gregoryen	Mezhebi Bilinmeyen Hristiyan	Musevi	Dinsiz	Diğerleri	Meçhul	Toplam
Türkçe	16546681	4955	10705	1099	17581	3847	11836	298	1017	18	16598037
Abacaza	3585	6	4	-	5	1	1	-	-	-	8602
Acemce	722	1	10	-	1	1	42	-	4	-	781
Almanca	343	699	39	657	1	10	568	22	3	-	2342
Arapça	235668	964	7071	244	92	617	1027	1	1517	3	247204
Arnavutça	12663	23	1446	1	11	13	2	-	6	-	14165
Boşnakça	13260	1	7	-	1	1	9	1	-	-	13280
Bulgarca	7277	32	1325	8	7	27	69	-	4	1	8750
Çekoslovakca	192	81	6	10	-	1	13	-	-	-	303
Çerkezce	66681	1	5	-	-	3	1	-	-	-	66691
Ermenice	3396	2295	2280	979	42019	4301	124	40	136	9	56179
Filamanca	19	12	10	3	-	-	-	-	62	-	106
Fransızca	356	3438	208	193	58	30	925	6	17	2	5233
Gürcüce	39870	21	23	-	-	1	159	-	-	2	40076
Hırvatca	30	6	2	-	-	2	-	-	-	-	40
İngilizce	104	354	87	1117	14	42	48	5	2	-	1773
İspanyolca	106	122	30	8	7	7	10866	3	3	-	11152
İsveççe	15	4	-	38	-	-	-	-	-	-	57
İtalyanca	134	2215	42	4	3	2	234	-	5	1	2640
Kiptice	4283	3	1	1	1	-	3	133	38	-	4463
Lazca	46979	2	3	-	-	-	3	-	-	-	46987

Hüseyin YADİGAROĞLU

Lehce	99	343	21	26	-	6	154	1	3	-	653
Macarca	81	354	17	82	-	12	53	1	2	-	602
Pomakça	13026	3	3	-	-	-	1	-	-	-	13033
Rumence	719	36	137	6	5	5	32	1	1	-	942
Rumca	9898	4546	73083	141	177	460	290	2	80	3	88680
Rusça	581	76	2441	44	10	348	220	22	184	174	4100
Sırpça	3544	224	306	6	2	10	8	-	-	-	4100
Tatarca	100347	1	5	-	-	-	2	-	2	-	10047
Yahudice	602	22	57	14	43	16	50216	5	42	2	51019
Kürtçe	1469570	273	281	335	148	712	23	9	5208	3	1476562
Diğerleri	2233	829	3580	195	74	237	36	11	4246	3	11444
Meçhul	47	8	4	2	-	70	-	-	-	-	131
Toplam	18497801	21950	103839	5213	60260	10782	76965	561	12582	221	18790174

Tablo 6'ya bakıldığında 1945 Türkiye'sinde Türkçe dâhil 31 farklı dil konuşulduğu görülmektedir. Ayrıca tabloda "diğerleri" ve "meçhul" olarak yer verilen farklı diller de vardır. İnsanların dini özelliklerine bakıldığında 7 farklı inanç (din veya mezhep) olduğu görülmektedir. "Dinsiz", "diğerleri" ve "meçhul" olarak ifade edilen farklı kategorilere de tablo da yer verilmiştir. Esasında tüm tablo çok kültürlü bir demografik yapının olduğunu göstermektedir.

Tablo 7. 1950-1955 ve 1960 Nüfus Sayım Sonuçları (İstatistik Umum Müdürlüğü 1950: 3;

TÜİK 2014: 7; DİE 1960: 7-16).

Yıllar	Nüfus Sayısı	İl ve ilçe merkezi nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı	Belde ve köy nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı
1950	20.947.188	25.0	75.0
1955	24.064.763	28.8	71.2
1960	27 754 820	31.9	68.1

Tablo 7'ye bakıldığında 1950, 1955 ve 1960 genel nüfus sayımlarının sonuçları görülmektedir. 1950'ye gelindiğinde yaşanan en önemli olay çok partili döneme geçişten sonra 14 Mayıs 1950'de yapılan ikinci genel seçimde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesidir. Demokrat Parti Hükümet programında nüfus konusuna da yer vermiştir. Buna göre Trabzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu 1950 yılı TBMM hükümet programı görüşmelerinde nüfusa dair partisinin düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir (TBMM 2013: 775):

Nüfusumuzu çoğaltma politikamızın esas unsuru olarak vatandaşı hastalıklardan korumak çalışmalarımızın ilk hedefini teşkil etmiş, koruyucu hekimlikte modern tesisler sayılan sağlık merkezlerini ilçe, bucak ve köy gruplarına götürünceye kadar tahribatını en çok köylü vatandaşlar arasında yapan türlü salgın hastalıklarla sıtmaya, trahom ve frengiye karşı başlanan bilgili ve sistemli mücadele devam etmektedir.

Cumhuriyetin 100. Yılında Uygulanan Nüfus Politikaları ve Demografik Değişim Süreci

Nüfusun artırılmasında dair benzer görüş II. Adnan Menderes Hükümeti programında da yer almıştır. Hükümet programında bu konu şu şekilde ifade edilmiştir: “Nüfusumuzun türlü hastalıklardan korunması ve fizyolojik inkişafı yolunda çalışmalara elimizdeki imkânların azami hadleriyle devam edeceğiz” (TBMM 2013: 927).

1950 Seçim beyannamesinde İsmet İnönü'nün liderliğindeki Cumhuriyet Halk Partisi'nin önceliklerinin köylü ve çiftçiler olduğu ifade edilmiştir. Köylünün eğitim, ulaşım ve sağlık gibi temel ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik politikalar üretileceği beyan edilmiştir. CHP'nin “Köy sağlığı”na yönelik beyanında “[h]er 50 bin nüfusu bir sağlık merkezine kavuşturmak üzere başladığımız çalışmalarını 10 yılda tamamlayacağız” ifadesi yer almakla birlikte “[k]üçük yaşta çocuk ölümlerini azaltmak meselesini lâıyk olduğu önemle ele alıp bu devre içinde esaslı tedbirlere bağliyacağız” ifadesi de yer almıştır (TBMM 2022: 143). Bu bağlamda çocuk ölümlerini azaltma ve sağlık sorunlarını çözüme kavuşturma nüfus artışını sağlayacak yollardır. 1950 yılında yapılan genel nüfus sayımında elde edilen veriler tablo 7'de yer almaktadır. Tabloya bakıldığında 1950 genel nüfus sayımında toplam nüfusun 20.947.188 kişi olarak kayıt altına alındığı görülmektedir. 1945 ve 1950 sayımları arasında nüfus 2.157.014 kişi artmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde doğurganlık oranının önceki yıllara göre arttığı görülmektedir. Bu durumun iki nedeni vardır: a) Uzun bir süre silah altında bulunan genç nüfusun terhis olması, bunun sonucu evlenmelerin artması vb... b) Millî mücadeleden sonra yani Cumhuriyet döneminde doğan nüfusun doğurgan çağa erişmesi” (Kışnişçi 1975: 119).

1950 nüfus sayımı sonuçlarında nüfusun cinsiyete göre dağılımı hakkında bilgi yer almamaktadır. Ancak TÜİK, bu nüfus sayımında cinsiyete göre nüfusa dair bilgilerle ilgili olarak 1945 ve 1955 yıllarında yapılan sayımlardan hareketle tahminde bulunmaktadır. Bu tahmine göre 1950 nüfus sayımında toplam nüfusun 10.572.557'si erkek, 10.374.631'i kadındır. Yine il ve ilçe merkezi nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı %25, belde ve köy nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı ise %75'tir (TÜİK 2014: 7).

1950 yılında yayımlanan Resmi Gazete'de nüfus sayımlarının nasıl yapılacağına dair kanun yer almıştır. Sayımlar Kanunu'nda sayımların hangi yıllarda ve hangi kurumlar tarafından yapılacağı şu şekilde yer almıştır (Resmi Gazete 1950: 18195):

Genel nüfus ve genel tarım sayımları sonu sıfırla (0) biten yıllarda, genel iş yerleri sayımları sonu birle (1) biten yıllarda olmak üzere (10) senede bir defa İstatistik Genel Müdürlüğünce tekrarlanır. Diğer sayımlar ve anketlerin tarihi İstatistik Genel Müdürlüğünün teklifi ve Başbakanlığın tasvibiyle tesbit olunur.

Sayımlar Kanununda on yılda bir nüfus sayımının yapılacağı yer almasına rağmen iktidarda olan Demokrat Parti 1955 yılında nüfus sayımı yapılması gerektiğini savunmuştur.

Adnan Menderes'in kurduğu Demokrat Parti Hükümeti'nin (1954) programında nüfus politikaları şu şekilde yer almıştır (Öztürk 1968; aktaran Güriz 1971: 25):

Önümüzdeki devre zarfında sağlık sahasında girilen bu gayretlerimize devam edeceğimiz gibi, milli sağlığın ve onunla çok sıkı bir irtibat halinde bulunan nüfus artımının kıymet ve ehemmiyetini göz önünde tutarak vatandaş sağlığını mutlaka koruma ve bu husustaki çalışmalarını köylere kadar götürme kararındayız.

1955 genel nüfus sayımında toplam nüfus 24.064.763 kişi olarak kayıt altına alınmıştır. Buna göre nüfus, 1950 yılında yapılan sayımdan sonra 3.117.575 kişi artmıştır. Bir diğer artış da il ve ilçe merkezlerinde yaşayan toplam nüfus oranında olmuştur. Kırsal alanda yaşayan nüfusun hâlâ fazla olduğu dönemde il ve ilçe merkezlerinde yaşayan nüfus %3,8 oranında artmıştır. Dolayısıyla kentleşme sürecine dair kısmi bir hareketliliğin olduğunu söylemek mümkündür (TÜİK 2014: 7).

1960 genel nüfus sayımı nüfus, nüfus ve yüz ölçümü ve yıllık nüfus artışı başlıkları doğrultusunda yapılmıştır. Bu bağlamda coğrafi bölgeler, il, ilçe ve köyler itibariyle nüfus, yüz ölçümüne düşen nüfusun yoğunluğu ve yıllık nüfus artışı hakkında veriler elde edilmiştir. Buna göre Avrupa Türkiye'sinde toplam nüfus 2.284.625 kişi olarak kaydedilirken Asya Türkiye'sinde 25.47.195 kişi olarak kaydedilmiştir. 1960 nüfus sayımına göre nüfus artış oranı %28,94 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu sayımda şehirde yaşayan nüfus 8.859.731 kişi olurken kırsal alanda toplam 18.895 kişi olmuştur (DİE 1960: 16).

1960 yılı yüksek nüfus artış hızına rağmen (%28,5) yıllık nüfus artış oranı düşüktür. Bu durum "demografik intikal teorisi"ne göre değerlendirildiğinde "sanayileşme, ulaşım ve haberleşmenin gelişmesiyle birlikte ölüm oranları ani düşüş gösterir. Fakat bu gelişmelerin doğum konusundaki "düşünce ve davranışlara" etkisi daha yavaş olur. Dolayısıyla doğum oranının düşmesi ölüm oranına nazaran daha geç gerçekleşir (Tandoğan 1998: 59).

Cumhuriyet tarihi sürecinde doğurganlığı teşvik eden ilk dönemin son nüfus sayımı 1960 yılında yapılmıştır. Dolayısıyla 1960 yılına gelindiğinde nüfus artış hızının yükseldiği görülmektedir. Çünkü savaş sonrası "erkek nüfusun büyük bir kısmının terhis edilmiş ve bunların evlenmeleri ile birlikte doğumlar artmış; savaşın sebep olduğu kıtlık ve mahrumiyetlerin yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlaması, ölüm oranlarını düşürmüştür" (Tandoğan 1998: 57).

1.2. 1960-2008 Arasında Yapılan Sayımlar

Cumhuriyetin ilanından sonra uygulanan nüfusu artırmaya yönelik politikalar 1963 yılında başlayan kalkınma planlarında yerini anti-natalist yani doğum karşıtı politikalara bırakmıştır. 1963-1967 yılları arasını kapsayan I. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda nüfusun planlanması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Kalkınma planının hazırlanma gerekçesi şu şekilde ifade edilmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT] 1963: 3):

Cumhuriyetin 100. Yılında Uygulanan Nüfus Politikaları ve Demografik Değişim Süreci

İnsan hak ve hürriyetlerini, millî dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak bir demokratik düzeni kesin olarak seçmiş olan Türk Milletinin, Anayasamızda açık ifadesini bulan iktisadi ve sosyal hayatı, keyfi ve plânsız davranış tecrübelerine son verip adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacına göre düzenleme arzu ve azmine uygun olarak:

Millî tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararına, gerektirdiği önceliklerle yöneltmek ve iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek üzere ... Birinci Beş Yıllık (1963 - 1967) Kalkınma Plânı hazırlanmıştır.

Planın hazırlanmasının ana gerekçesi ekonomik kalkınmayı sağlamaktır. Ancak sadece ekonomik alan değil, sosyal ve kültürel alanlar da plana dâhil edilmiştir. Kalkınma planında yer alan konulardan biri de nüfustur. 1963 yılına kadar doğurganlığı artırmaya yönelik eğilimler teşvik ediliyorken Cumhuriyet tarihinde ilk kez nüfusun planlanması ve kontrol edilmesi kalkınma planı ile gündeme gelmiştir. Kalkınma planında hızlı nüfus artışının dönemin şartlarına uygun olmadığı ve artan nüfusun ekonomik kalkınmayı olumsuz yönde etkilediğinin üzerinde durulmuş ve planlı nüfusun tasarrufu artırmanın amaçlardan biri olduğuna yer verilmiştir. “Bir ülkede sermaye birikimini gerçekleştirebilmek için bugün yapılan üretimin tümünün tüketilmemesi, bir kısmının tasarruf edilmesi zorunludur” (Tuncer 1975: 62). Bu birikimin yapılabilmesi üretimin nüfus tarafından tüketilmemesi gerekiyor. Bunun yollarından biri de nüfusun planlanması ve artış hızının düşürülmesidir. Bu sebeple planda “yeni nüfus politikası” başlığı altında bu durum şu şekilde yer almıştır: “... bugünkü politikanın nüfus plânlamasını yasaklayan yönü hemen değiştirilecektir. Bu hem nüfus artış hızının biraz yavaşlamasını hem de çocuk nüfus oranının küçülmesini sağlayacaktır” (DPT 1963: 73).

Başta ekonomik gerekçelerle olmak üzere nüfus artış hızını yavaşlatmak ve çocuk nüfus oranını düşürmek amacıyla birçok tedbir yürürlüğe girmiştir. Alınan tedbirlerin ilki “[g]ebeliği önleyici bilgilerin yayılmasını ve gebelik önlemede kullanılan araç ve ilâçların ithal ve satışını yasaklayan kanun hükümleri” kaldırmaktır. Ayrıca sağlık personeline nüfus planlanmasıyla ilgili bilgiler verilmesi ve eğitimin çeşitli kademelerinde gerek ders gerekse kurslar verilerek nüfus planlamasına dair bilgilerin aktarılması amaçlanmıştır. Sağlık personeli insanların ihtiyacı olan gerekli bilgiyi veya parasız dağıtılan malzemeleri vermekle yükümlü tutulmuştur. Nüfus planlamasına dair eğitimler yapılmasının yanı sıra doğum kontrolünü sağlayan araç ve ilâçların ithali, yurt içinde üretilmesi ve muhtaçlara parasız dağıtılması gibi hizmetlerin sunulma imkânlarının da araştırılacağı kalkınma planında yer almıştır (DPT 1963: 73).

Tablo 8. 1965-2000 Yılları Arasında Yapılan Nüfus Sayım Sonuçları (TÜİK 2014: 5-11)

Yıllar	Nüfus Sayısı	Yıllık Nüfus artış hızı	Erkek	Kadın	İl ve ilçe merkezi nüfusunun Toplam nüfus içindeki oranı (%)	Belde ve köy nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı (%)
1965	31.391.421	24,6	15.996.964	15.394.457	34,4	65,6
1970	35.605.176	25,2	18.006.986	17.598.190	38,5	61,5
1975	40.347.719	25,0	20.744.730	19.602.989	41,8	58,2
1980	44.736.957	20,65	22.695.362	22.041.595	43,9	56,1
1985	50.664.458	24,9	25.671.975	24.992.483	53,0	47,0
1990	56.473.035	21,7	28.607.047	27.865.988	59,0	41,0
2000	67.803.927	18,3	34.346.735	33.457.192	64,9	35,1

Tablo 8'e bakıldığında 1965-2000 yılları arasında yapılan genel nüfus sayımlarından elde edilen sonuçlar görülmektedir. Yıllık nüfus artış hızı 1960 nüfus sayımında 28,5 iken 1965 nüfus sayımında 24,6'ya düştüğü görülmektedir. Dikkat çeken bir diğer nokta il ve ilçe merkezlerinde yaşayan nüfusun artışıdır. Buna göre 1960'da nüfusun %31,9'u il ve ilçe merkezlerinde yaşıyordu. 1965'te ise bu oranın %34,4'e çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda kırsal alanda yaşayan nüfus oranı azalırken şehirlerde yaşayan nüfus oranı artmaktadır. Ancak nüfusun büyük bir kısmının (1960'ta %68,1 ve 1965'te %65,6) kırsal alanda yaşadığını da vurgulamak gerekir.

Tablo 8'e göre il ve ilçe merkezlerinde yaşayan nüfus oranı da artmıştır. 1965 sayımında nüfusun %34,4'ü il ve ilçe merkezlerinde yaşıyordu. 1970'de ise bu oranın %38,5'e çıktığı görülmektedir. Ancak halâ daha tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş söz konusu değildir. Yine tabloya bakıldığında yıllık nüfus artış hızı 1965 sayımında %24,6 iken 1970 yılında %25,2'ye yükselmiştir.

İkinci Kalkınma Planında (1968-1972) yıllık %2,6 oranındaki nüfus artışının yüksek olduğu ve artış hızının kişi başı gelir düzeyi üzerinde olumsuz etkileri olduğuna yer verilmiştir (DPT 1968: 47). Ayrıca kalkınma planında “[d]oğurganlıktaki azalma çocuk yaştaki nüfus oranının küçülmesine ve çalışma çağındaki nüfusun artmasına” yol açacağına dair ifadeler de yer almaktadır (DPT 1968: 48). “Çalışma çağındaki olmayanların, çalışan nüfusa oranına ‘bağımlılık oranı’ deniliyor. Nüfusun yaş dağılımı her şeyden önce doğurganlıktan etkilenmektedir. Doğurganlık ne kadar yüksek olursa bağımlılık oranı da o nispette yüksek olacaktır” (Tuncer 1975: 62). Dolayısıyla bağımlılık oranı, 1965 ve 1970 arası dönemde (4.213.755 kişi) artmıştır.

Nüfusun değişimini etkileyen olgulardan biri de göçtür. Özellikle Türkiye coğrafi konumu sebebiyle göç yollarının üzerinde yer almaktadır. Siyasi sebepler, şiddet, terör ve çalışma amacıyla Türkiye'ye gelen veya Türkiye'den dış ülkelere göç eden milyonlarca insan vardır. Buna göre 1970 nüfus sayımına kadar yani “Cumhuriyetin başlangıcından 1969 yılına kadar geçen 45 sene içinde dışarıdan Türkiye'ye göçmen olarak 1.232.692 kişi gelmiştir”

Cumhuriyetin 100. Yılında Uygulanan Nüfus Politikaları ve Demografik Değişim Süreci

(Tandoğan 1998: 96). Türkiye’de yaşanan iç göçler de göz önüne alındığında büyük bir nüfus hareketliliği yaşanmıştır. Özellikle İstanbul gibi büyükşehirlerle doğru iç göç hareketliliği olmuştur. Bu hareketlilik göç alan alanların nüfusunda önemli değişiklikler meydana getirmiştir (Tümertekin 1977: 68).

Kalkınma planlarından sonra yapılan 1975 genel nüfus sayımında toplam nüfus 40.347.719 olarak kayıtlara geçmiştir. Toplam nüfusun bir önceki sayıma göre arttığı görülmesine rağmen yıllık nüfus artış hızı az da olsa düşmüştür. 1970 nüfus sayımında %25,2 olan nüfus artış oranı 1975’de %25,0’e düşmüştür. Planlı nüfus uygulamalarından sonra böyle bir düşüş yaşanması olası bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Nüfus artış hızı 1945-1955 arasında % 24,74’e, 1955-1965 arasında % 26,58’e yükselmiştir. Bu dönemden sonra düşmeye başlayan nüfus artış hızı 1965-1975 arasında % 25,10’a düşmüştür (Cerit 1989: 10).

1973-1977 yıllarını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda da önceki planlar gibi nüfus konusu ele alınmış ve nüfus artış hızının yüksek olduğuna şu şekilde yer verilmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı 1973: 73):

1970 Nüfus Sayımı geçici sonuçlarına göre, yurtiçi nüfus 36.7 milyonu bulmuştur. Bu, 1965 -1970 döneminde yurtiçi nüfusun yılda ortalama binde 25.6 oranında arttığını göstermektedir. Yurt dışında bulunan işçilerin dikkate alınması halinde, bu oran (doğal hız) binde 27.3 dolaylarına yükselmektedir. 1960 -1965 döneminde ise yurtiçi nüfusun artış hızı binde 24,6 olarak gerçekleşmiştir.

Planda nüfus artış hızının yüksek olmasının sorun olduğu ve Türkiye’nin dünyada nüfusu en hızlı artan ülkelerden biri olduğu vurgulanmıştır (Devlet Planlama Teşkilatı 1973: 106). Söz konusu planda “nüfus konusundaki yaklaşım biraz daha değişmekte ve ‘hızlı nüfus artışı’ toplumun uzun dönemde çözümlenmesi gereken sorunları arasında kabul edilmekte ve konuya ilişkin bir politika veya önleme rastlanmamaktadır” (Başol 1984: 27).

1980 yılına gelindiğinde yapılan nüfus sayımında toplam nüfusun 44.736.957 kişiye ulaşmıştır. Nüfus artış hızı bu dönemde de düşüş göstermiştir. Tablo 8’de 1975 ve 1980 yıllarında yapılan genel nüfus sayım sonuçları görülmektedir. Her iki nüfus sayımı arasında 4.389.238 kişilik bir artış vardır. Ayrıca il ve ilçe merkezlerinde yaşayan nüfus 2.438.606 kişi artmıştır. Toplam nüfus içindeki kırsal alanda yaşayan nüfus oranı azalırken kentlerde yaşayan nüfus oranı artmaktadır. Bu durum kırsal alandan kentlere göç ve kentleşme sürecinin devam ettiğini göstermektedir. 1975-1980 tarihleri arasında toplam göç eden nüfus 3.584.421 kişidir. Bunların 610.067’si köyden şehirlere göç etmiştir (Kocaman 2008: 18).

1980 ve 1985 sayımları arasında yıllık nüfus artış hızı 20,7’den 24,9’a yükselmiştir. İl ve ilçe merkezi nüfusun toplam nüfus içindeki oranı da bu yıllar arasında %43,9’dan %53,0’e yükselmiştir. Buna göre 1985 yılına gelindiğinde toplam nüfusun yarısından fazlası il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır. Söz konusu veri kentleşmenin hızlı bir şekilde devam ettiğini ve

kırsal alandan göçün canlı olduğunu göstermektedir. “Türkiye tarihinde ilk kez 1985 yılında kentsel nüfus, kırsal nüfusun üzerine çıkmıştır” (Baştürk 2017: 315).

1980 sonrası dönem bir yandan 24 Ocak Kararları bir yandan 12 Askeri Darbesi gibi toplumsal yapıyı makro düzeyli biçimde etkileyen olayların gölgesinde şekillenmiştir. Ayrıca liberal ekonomi politikalarının uygulandığı bu dönemde kentleşme hızlanmıştır. Eğitim, ulaşım, sağlık gibi temel hizmet kalitesindeki artış göçün çekici sebepleri olurken Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi’nde terör faaliyetlerinin olması insanları göç etmeye itmiştir (Adıgüzel 2016: 43).

1990 genel sayımında toplam nüfusun 56.473.035 kişi olduğu tespit edilmiştir. 1985 sayımı ile 1990 sayımı arasında nüfusun 5.808.577 kişi artmıştır. İl ve ilçe merkezlerinde yaşayan nüfus oranı %59’a yükselirken belde ve köy nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı %41’e düşmüştür. Kırsal alandan kent merkezlerine göç sürecinin devam ettiğini gösteren bu veri aynı zamanda kentlerin insanlara cazip yaşam olanakları sunduğunu da göstermektedir.

2000 yılında Cumhuriyet tarihinin on dördüncü nüfus sayımı yapılmıştır. Bu nüfus sayımı de facto şeklinde yapılan son nüfus sayımıdır. Buna göre 2000 yılında yapılan nüfus sayımında toplam nüfus 67.803.927 kişi olarak kayıt altına alınmıştır. Her iki sayım arasında nüfus 11.330.892 kişi artmıştır. Yıllık nüfus artışı %21,7’den %18,3’e düşmüştür.

Doğurganlık düzeyinde 1945-2000 yılları arasında doğurganlık düzeyinde belirgin bir değişim gözlenmektedir.

1945-2000 yılları arasında doğurganlık düzeyinde gerçekleşen değişim, çocuk-kadın oranına (15-49 yaştaki her 1000 kadına düşen, 0-4 yaş grubundaki çocuk sayısı) göre incelendiğinde, Türkiye’de doğurgan çağda kadın başına düşen ortalama çocuk sayısında 1945-1960 döneminde sürekli artış gözlenmektedir. 1960 yılından sonra 2000 yılına kadar ise sürekli bir azalma görülmektedir. 1945 yılında doğurgan çağdaki her 1000 kadına 555 çocuk düşmektedir. Bunun en büyük sebebi II. Dünya savaşı sırasında Türkiye’de yaşanan doğurganlık düşüşüdür. 1960 yılında se 1000 kadına 698 çocuk düşmektedir. 2000 yılına kadar bu gösterge sürekli düşme göstererek 2000 yılında 1000 kadına 362 çocuk olarak gerçekleşmiştir (Hoşgör ve Tansel 2010: 35).

Doğurganlık düzeyinde görülen düşüş yönündeki eğilim 2000 sonrası dönemde de devam etmiş ve doğurganlığı teşvik edici nüfus politikaları gündeme gelmiştir. 2000 genel nüfus sayımında önemli bir gelişme de il ve ilçe merkezlerinde yaşayan nüfusun toplam nüfus içindeki oranının artmaya devam etmesidir. Buna göre 1990 sayımında nüfusun %59,0’u 2000 yılında ise %64,9’u il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır. Bu veri, köyden kente göç ve kentleşme sürecinin hızla devam ettiğini göstermektedir. “1940 yılında %75.6 olan köylü nüfus oranı 1950’de %75.0’e, 1970’te %61.5’e, 1980’de %56.9’a ve 2000’deki sayımda %35.1’e düşmüştür” (Özer 2017: 255).

1.3. 2000 Sonrası Nüfus Sayımları

Cumhuriyetin 100. Yılında Uygulanan Nüfus Politikaları ve Demografik Değişim Süreci

1927 ve 2000 yılları arasında toplam 14 nüfus sayımı de facto yöntemi ile yapılmıştır. 2007 yılına gelindiğinde ise ilk defa de jure nüfus sayım yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntemle göre ikametgâh adresi esas alınarak nüfus sayımı yapılmaktadır. Tablo 17 adrese dayalı kayıt sistemiyle yapılan sayımların sonuçlarını göstermektedir.

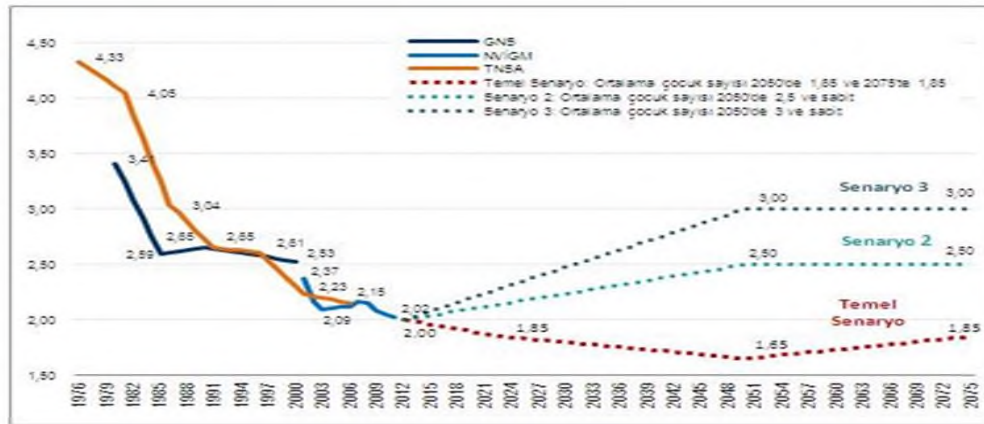
Tablo 9. Nüfus Sayımlarının Sonuçları (TÜİK 2023a).

Yıllar	Köy/ Erkek	Şehir/ Erkek	Köy/ Kadın	Şehir/ Kadın	Toplam
2007	10.447.548	24.928.985	10.390.849	24.818.874	70.586.256
2008	8.954.348	26.946.806	8.951.029	26.664.917	71.517.100
2009	8.872.983	27.589.487	8.881.110	27.217.732	72.561.312
2010	8.734.326	28.308.856	8.766.306	27.913.500	73.722.988
2011	8.679.379	28.853.575	8.659.184	28.532.131	74.724.269
2012	8.607.938	29.348.230	8.571.015	29.100.201	75.627.384
2013	3.337.565	35.135.795	3.295.886	34.898.618	76.667.864
2014	3.228.312	35.755.990	3.181.410	35.530.192	77.695.904
2015	3.134.796	36.376.395	3.083.123	36.146.739	78.741.053
2016	3.107.640	36.936.010	3.035.483	36.735.738	79.814.871
2017	3.064.942	37.470.193	2.984.451	37.290.939	80.810.525
2018	3.227.657	37.912.323	3.109.728	37.754.174	82.003.882
2019	3.060.531	38.660.605	2.943.186	38.490.675	83.154.997
2020	2.994.319	38.921.666	2.884.002	38.814.375	83.614.362
2021	2.946.307	39.481.794	2.825.335	39.426.837	84.680.273
2022	2.901.673	39.802.439	2.764.601	39.810.840	85.279.553

Tablo 9'a bakıldığında 2007 yılında toplam nüfus 70.586.256 kişiyken 2022 yılına gelindiğinde 85.279.553 kişi olmuştur. Bu süreç zarfında toplam nüfus 14.693.297 kişi artmıştır. Nüfusun 15 yıl içinde bu kadar artmış olmasına rağmen doğurganlık hızı düşmüştür.

Şekil 1. Doğurganlık Hızı (TÜİK 2023b).

Toplam doğurganlık hızı, Türkiye, 1976-2075

TÜİK doğurganlık hızında yaşanacak değişimleri üç farklı senaryo, Şekil 1'de de görüldüğü gibi, üzerinden incelemiştir. İlk senaryo "doğurganlık hızının doğal akışı içinde

azalıp 2050 yılında 1,65'e düştüğü ve 2050 yılından sonra artışa geçip 2075 yılında 1,85'e ulaştığı doğurganlık senaryosu" dur. İkinci senaryo "doğurganlık hızının, 2020 yılında 2,11'e, 2050 yılında 2,5'e ulaşacağını ve 2075 yılına kadar sabit kalacağını varsayan kademeli artan doğurganlık senaryosu" dur. Üçüncü senaryo ise, "doğurganlık hızının 2050 yılına kadar kademeli olarak 3'e ulaşacağını ve 2075 yılına kadar sabit kalacağını varsayan artan doğurganlık senaryosu" dur.

Birleşmiş Milletler'in nüfus projeksiyonlarına göre 2012 yılı itibariyle Türkiye nüfus bakımından dünyanın en büyük 18. ülkesidir. İlk senaryo TÜİK tarafından temel projeksiyon senaryosu olarak değerlendirilmektedir. Bu senaryoya göre 2050 yılında Türkiye 20. sıraya gerileyecek, 2075'de ise 24. sıraya yükselecektir (TÜİK 2023c).

Şekil 2. Yıllık Nüfus Artış Hızı (TÜİK 2023c).

Şekil 2'e bakıldığında 1927 ve 2021 yılları arasında yıllık nüfus artış hızının değişimini göstermektedir. Buna göre en yüksek yıllık nüfus artışı 1960 yılında olurken (%28,5) en düşük artış ise 2020 yılında (%5,5) olmuştur. 1927-1960 arası nüfus artış hızının yüksek olması o dönemde uygulanan pronatalist uygulamaların bir sonucudur. 1960 sonrası görülen düşüş de nüfus planlanmasına bağlı olarak yürütülen anti natalist politikaların bir sonucudur.

2. Güncel Nüfus Tartışmaları

Türkiye'nin doğurganlık hızındaki düşüş genç nüfus sayısında azalmayı beraberinde getirirken yaşlı nüfusu da artırmaktadır. TÜİK verilerine göre "65 ve daha yukarı yaştaki nüfus, 2017 yılında 6 milyon 895 bin 385 kişi iken son beş yılda %22,6 artarak 2022 yılında 8 milyon 451 bin 669 kişi oldu. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı ise 2017 yılında %8,5 iken, 2022 yılında %9,9'a yükseldi" (TÜİK 2023d). Buna göre yaşlı nüfus oranının ilerleyen yıllarda artacağı tahmin edilmektedir.

10. Kalkınma Planı (2014-2018) içerisinde "ailenin ve dinamik nüfus yapısının korunması programı" başlığı altında göç, kentleşme, kültürel değerlerin aşınması ve bireyselleşme vb. süreçlerin aile kurumunu olumsuz etkilediğine değinilmiş ve aile refahının korunması için bir dizi önlem alınması (aile danışmanlık hizmetlerinin etkinleştirilmesi gibi) gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca kalkınma planında dinamik nüfus yapısının

Cumhuriyetin 100. Yılında Uygulanan Nüfus Politikaları ve Demografik Değişim Süreci

korunması için aile kurumunun güçlendirilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuş ve programın hedefleri arasında ailenin korunması ve doğurganlık hızının artırılmasına yer verilmiştir. Kalkınma planına göre, “[n]üfusun yaş yapısındaki değişimler sonucunda gelecekte aktif olmayan nüfusun payının artması, doğurganlık hızının azalmasıyla da yaşlı nüfusun payının yükselmesi riski bulunmaktadır” (Kalkınma Bakanlığı 2013: 192).

11. Kalkınma Planında (2019-2023) “genç ve dinamik nüfus yapısının korunması”nın temel amaçlardan biri olduğu ifade edilmiştir. Söz konusunu amaç doğrultusunda benimsenecek politika ve tedbirlerden biri “[s]ahip olduğumuz demografik fırsat penceresinden azami derecede faydalanılması için genç ve dinamik nüfus yapısı korunacaktır” şeklinde açıklanmıştır. Bir diğer tedbir ise “[d]oğurganlık hızının yenileme seviyesinin üzerinde tutulması için geçmiş dönemde gerçekleştirilen iş ve aile yaşamını uyumlaştırıcı politikaların etki değerlendirmesi yapılarak gerekli değişiklikler veya ilave tedbirler hayata geçirilecektir” şeklinde kalkınma planında yer almıştır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı 2019: 154). Özetle her iki kalkınma planındaki ortak tema doğurganlık hızının artırılmasıdır. Doğurganlık hızının artışı Türkiye’nin ekonomik ve sosyal kalkınma hedeflerine ulaşma bağlamında ihtiyacı olan genç ve dinamik nüfus yapısını ortaya çıkaracağı düşünülmektedir.

Türkiye’de doğurganlık hızındaki düşüş ve yaşlı nüfusun artışı pronatalist nüfus politikasını gündeme getirmiştir. Ak Parti döneminde benimsenen doğurganlığı artırmaya yönelik düşünce “kürtaj yasağı” ve “en 3 çocuk” söylemiyle birlikte belli pratik ve uygulamaları da beraberinde getirmiştir. 2008 yılında dönemin Başbakanı olan Recep Tayyip Erdoğan, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü etkinliği kapsamında Uşak’ta düzenlenen organizasyonda ilk defa “en az 3 çocuk” yapılması gerektiğini söyleyerek Türkiye’nin genç nüfus yapısını koruması gerektiğini vurgulamıştır. Ak Parti 2015 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi’nde de nüfusu artırmaya yönelik politikalara sahip olduğuna yer vermiştir: “AK Parti olarak, aile kurumunu güçlendirmeyi, çocuklarımızın sayısını artırarak nitelikli bir biçimde yetiştirmelerini sağlamayı insan merkezli kalkınma politikalarımızın ana eksenini kabul ediyoruz” (Ak Parti 2015: 97). Aynı seçim beyannamesinde doğurganlık hızının kadın başına 2,1 seviyesine düştüğüne yer verilerek nüfus politikalarında değişikliklere gidildiği vurgulanmıştır. Beynamede bu durum şu şekilde yer almıştır: “Bu kapsamda nüfus politikamızda değişime gittik ve 2000’li yıllara kadar uygulanan doğurganlığı azaltmaya yönelik politikalar yerine doğurganlığı artırmaya yönelik politikalara geçiş sağladık” (Ak Parti 2015: 102).

Ak Parti 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Genel Seçimler Seçim Beyannamesi’nde de doğurganlığı artırıcı politikaların sürdürüleceğine yer vermiştir. Beynamede partinin nüfusa dair düşünceleri şu şekilde yer almıştır (Ak Parti 2018: 99):

Nüfus politikamızda ciddi bir değişime giderek, 2000’li yıllara kadar uygulanan doğurganlığı azaltmaya yönelik politikaları terk ettik ve doğurganlığı artırmaya yönelik politikalara geçişi sağladık. Bu kapsamda, çalışan kadınlara üçüncü çocuğa kadar doğum borçlanması imkânı getirdik. Tüp bebek uygulamasına erişimi kolaylaştırdık ve özel sektör tarafından kurulacak kreş ve gündüz bakımevleri için 5. bölge teşvikleri sağladık. Evlat edinme, işçi annenin ölümü ve prematüre doğumlarda izin haklarının genişletilmesini sağladık. Eşi doğum yapan işçiye babalık izni verilmesini düzenledik.

Doğurganlık hızının düşmesi ve “genç ve dinamik nüfus” hedefiyle birlikte anti-natalist politikalara karşı çıkan Erdoğan, “en az 3 çocuk” söylemini 2014 yılından itibaren ileri bir noktaya taşıyarak “en az 4 çocuk” tavsiyesinde bulunmuştur. Erdoğan’ın doğurganlığın artırılması gerektiğine dair söylemi biyopolitik bir hedef olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu hedef, kalkınma planlarında da yer almıştır. Bu bağlamda 11. Kalkınma Planında toplam doğurganlık hızının (kadın başına çocuk sayısı) 2018 yılında %1,99 olduğu 2023 yılında ise %2,15 oranının hedeflendiği yer almıştır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı 2019: 155). Bu bağlamda “en az 3 çocuk” söylemi ile başlayan doğurganlığı artırıcı nüfus politikaları tüp bebek tedavisine erişimi kolaylaştırmak, babalık izni ve doğum yapan kadınlara doğum borçlanması imkanı getirilmesi gibi uygulamalarla pratiğe geçirilmiştir.

Nüfusa bir diğer güncel tartışması da kürtajın yasaklanmasıdır. Erdoğan, birçok kez sezaryen türü doğum ve kürtaj yapılmasına karşı olduğunu ifade etmiştir. Ancak bu düşünceye veya biyopolitik hedefe karşı tepkiler de gösterilmiştir. CHP gerek kürtajın yasaklanmasına gerekse de doğurganlığı artırıcı söyleme karşı çıkmıştır. Gençlere iş ve çalışma koşullarının yeterli sağlanamaması ve kürtaj, sezaryenle doğum ve en az üç çocuk söylemi gibi nüfus politikalarını kadınların özel yaşamlarına müdahale etme olarak değerlendiren CHP konuya dair tepkilerini şu şekilde ifade etmiştir: “CHP, AKP’nin çok çocuk ve ucuz emek politikasına karşıdır. Vasıflı işgücü arzının artırılmasını savunmakta, rekabet gücümüzü artıracak, yenilikçi, yüksek katma değer üreten bir ekonomi modeli için politikalar üretmektedir” (CHP 2023).

Ak Parti’nin nüfus politikaları siyasi tepkilerin dışında farklı kesimlerden de tepkiler almıştır. Öyle ki [h]ükümetin kürtaj karşıtı politikaları feministler tarafından tepkiyle karşılanmış ve kürtaj hakkı etrafında bir feminist aktivizmin doğmasını tetiklemiştir” (Atay 2017: 11). Kürtaj yasağı, AKP döneminde benimsenen neoliberal ve muhafazakâr politikalara bağlı olarak şekillenen biyopolitikanın bir örneğidir (Erkmen 2020).

Sonuç

Cumhuriyet’in 100 yıllık tarihinde yaşanan demografik değişimler ve uygulanan nüfus politikalarının araştırma sorusu yapıldığı bu çalışmada nüfusun hem siyasi söylemin hem de ekonomik hedeflerin temel konusu olduğu ve demografik yapının toplumsal düzenin sürdürülmesi ve kalkınma hedeflerine ulaşılması noktasında biçimlendirici olgu olduğu

Cumhuriyetin 100. Yılında Uygulanan Nüfus Politikaları ve Demografik Değişim Süreci

anlaşılmıştır. Demografik yapının biçimlendirici doğası, ulus devlet formunun bir getirisi. Çok uluslu imparatorluklardan sonra sanayileşme, rasyonelleşme, seküler düzen ve aydınlanma düşüncesi gibi saikler üzerine inşa edilen ulus devletler açısından insanlar birer beşeri sermayedir. Dolayısıyla endüstriyel gelişme ve toplumsal refah düzeyinin artırılması gibi ana hedeflere ulaşmanın yollarından biri nüfus siyasetidir. Diğer yandan nüfus siyaseti, dönemin koşullarına bağlı olarak şekillenmekte (örneğin I. Kalkınma Planında ekonomik gerekçelerle nüfus planlanmasının gündeme gelmesi) ve mevcut siyasi iktidarın söylemi doğrultusunda (örneğin en az üç çocuk söylemi) yön kazanabilmektedir. Bu bağlamda Cumhuriyet'in ilanından sonra alfabenin kabul edilmesi, kılık-kıyafet kanunu, halifelik kaldırılması, saat ve ölçülerde değişiklik yapılması ve din ile devlet işlerinin ayrılması gibi sosyo-kültürel adımların atılmasının yanı sıra milli mücadele dönemi sonrasında mevcut nüfusu kayıt altına alma ve devletin demografik yapısını kontrol etme amacıyla çeşitli adımlar atılmıştır. 1914'te "Sicil-i Nüfus Kanunu" ve 1926'da İstatistik Umum Müdürlüğü'nün kurulması bu amaçla atılan ilk adımlar arasında yer almaktadır. Nüfusun kontrol edilmesi, kayıt altına alma veya ülke sınırları içinde yaşayan vatandaşların yaş, cinsiyet, eğitim vb. niteliklerinin bilinmesi ve başta sağlık olmak üzere eğitim ve sosyal hizmetlerin verilmesi hem siyaset hem de ekonomi, sosyoloji ve coğrafya gibi farklı bilimsel disiplinler arası iş birliğini zorunlu kılmıştır. Bu makalede üzerinde durulan Türkiye Cumhuriyeti tarihinde nüfus ve uygulanan politikalar örneği iki hususu ön plana çıkarmaktadır: İlki, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte değişen devlet formuyla birlikte tebaa olarak kategorize edilen insanların artık vatandaş olduğu gerçeğidir. Her devlet vatandaşlarını karşılayabileceği olası risklere karşı koruma ve gerekli önlemleri alma sorumluluğuna sahiptir. Diğer ise; bir asırlık Cumhuriyet tarihi süresince nüfus siyasetinin iki farklı yönünün olduğudur: Nüfusu artırma ve nüfus artış hızını düşürme. Buna göre 100 yıllık Cumhuriyet tarihi göz önüne alındığında; 1960' yıllara kadar nüfusu artırmaya yönelik yani pronatalist nüfus siyaseti, 1960'lı yıllardan 2000'li yıllara kadar nüfus artışını kontrol etme ve yavaşlatma yani anti natalist nüfus siyaseti uygulanırken 2000'li yıllardan (özellikle 2008 sonrası) günümüze kadar nüfus artışını teşvik eden nüfus siyaseti uygulanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin demografik yapı ve nüfusa dair böylesi uygulamalar yapmasının iki sebebi vardır. Öncelikle Türkiye kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün gösterdiği "muasır medeniyetler seviyesine çıkma"yı hedeflemekteydi. Bu hedef, topyekûn bir mücadeleyi ve toplumsal örgütlenmeyi gerekli kılmaktadır. Çünkü söz konusu hedefe ulaşma kalifiyeli iş gücü ve nitelikli bireylerin yetiştirilmesiyle mümkündür. Bir diğer neden ise, tarihi sorumluluklar ve jeopolitik konum gereği güçlü bir devlet ve dirayetli bir nesle sahip olma gerekliliğidir.

Kaynakça

- Adıgüzel, Yusuf. 2016. *Göç sosyolojisi*. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ak Parti. 2015. "2015 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi", <https://www.akparti.org.tr/media/fmypruoa/7-haziran-2015-edited.pdf>. (Erişim Tarihi: 28.09.2023).
- Ak Parti. 2018. "Cumhurbaşkanlığı Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi". <https://www.akparti.org.tr/media/quhdqtia/24-haziran-2018-cumhurbaskanligi-secimleri-ve-genel-secimler-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf>. (Erişim Tarihi: 28.09.2023).
- Atay, Hazal. 2017. "Kürtaj Yasasının Arkeolojisi: Türkiye’de Kürtaj Düzenlemeleri, Edimleri, Kısıtları ve Mücadele Alanları ". *Fe Dergi* 9, (2):1-16.
- Aydoğan, Erdal. ve Çoban, Ebru. 2016. "Türkiye’de Nüfus Sayımları ve Uygulanan Nüfus Politikaları". *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6(2), 113-126.
- Başol, Koray. 1984. *Demografi – Genel ve Türkiye*. İzmir: MAS AMBALAJ Ofset.
- Baştürk, Şenol. 2017. Türkiye’de nüfus ve demografik yapının dönüşümü. (6. Baskı). M. Zencirkıran (Ed.), *Dünden bugüne Türkiye’nin toplum yapısı* içinde (ss. 301-336). Bursa: Dora Basım-Yayım.
- Başvekâlet İstatistik Genel Direktörlüğü (BİGD). 1935. *Genel nüfus sayımı – Türkiye nüfusu*. Ankara: Ulus Basımevi.
- Cerit, Sevil. 1989. *Türkiyede nüfus doğurganlık ölümlülük*. Ankara: Yeniçağ Basın Yayın.
- CHP. (2023). "Ahlak Zabıtalığından Toplum Mühendisliğine: Kadınların Özel Yaşamına Göz Diken AKP". <https://chp.org.tr/yayin/ahlak-zabitaligidan-toplum-muhendisligine-kadinlarin-ozel-yasamina-goz-diken-akp/Open>. (Erişim Tarihi: 28.09.2023).
- Çakmak, Fevzi. 2009. Cumhuriyet’in ilk yıllarında nüfusu kayıt altına almaya yönelik girişimler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 8(18): 89-115.
- Çimen, Adnan. 2012. Sayım, kayıt düzeni ve teşkilatlanma açısından Osmanlıda nüfus hizmetleri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 14 (3): 183-216.
- Danış, Didem. 2022. Nüfus ve toplum. http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/sosyoloji_lisans_a0/nufus_ve_toplum.pdf, (Erişim tarihi: 03.07.2023).
- Devlet İstatistik Enstitüsü. 1929. *Umumi nüfus tahriri - fasikül III – usuller kanun ve talimatnameler neticelerin tahlili*. Ankara: Başvekalt Müdevvenat Matbaası.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. 1960. *Genel nüfus sayımı – İl, ilçe, bucak ve köyler itibariyle nüfus*. (Yayım No: 444), Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Devlet Planlama Teşkilatı. 1963. *Kalkınma planı (Birini beş yıl 1963-1967)*. T.C. Başbakanlık. Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.
- Devlet Planlama Teşkilatı. 1968. *İkinci beş yıllık kalkınma planı 1968-1972*. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Ikinci_Bes_Kalkinma_Planı-1968-1972.pdf, (20.10.2022).
- Doğan, Mesut. 2011. "Türkiye’de Uygulanan Nüfus Politikalarına Genel Bakış". *Marmara Coğrafya Dergisi*, (23): 293-307.
- Erdal, İbrahim. 2011. "Ülkü Mecmuasına Göre Erken Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikası (1923–1938)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. (48): 779-791.
- Erkmen, Sedef. 2020. *Türkiye’de Kürtaj: AKP ve Biyopolitika*, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Cumhuriyetin 100. Yılında Uygulanan Nüfus Politikaları ve Demografik Değişim Süreci
- Foucault, Michel. 2012. *Cinselliğin tarihi*. (Çev. H. U. Tanrıöver, (4. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Güriz, Adnan. 1971. "Türkiye'de siyasi partilerin nüfus politikası konusunda görüşleri". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 28(1), 13-40.
- Hoşgör, Şeref ve Tansel, Aysıt. 2010. *2050'ye Doğru Nüfusbilim Ve Yönetim: Eğitim, İşgücü, Sağlık Ve Sosyal Güvenlik Sistemlerine Yansımalar*. (2. Baskı). TÜSİAD yayın no: TÜSİAD-T/2010/11/505, İstanbul, İstatistik Genel Müdürlüğü. 1940a. *Genel nüfus sayımı*. <https://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0013482.pdf>, (Erişim tarihi: 25.10.2022).
- İstatistik Genel Müdürlüğü. 1940b. *Genel nüfus sayımı*, <https://web.archive.org/web/20161020175739/http://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0013482.pdf>, (Erişim tarihi: 25.10.2022).
- İstatistik Genel Müdürlüğü. 1945. *Genel nüfus sayımı*, <https://web.archive.org/web/20190815112717/http://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0014843.pdf>, (Erişim tarihi: 25.10.2022).
- Kalkınma Bakanlığı. 2013. *Onuncu kalkınma planı 2014-2018*, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Onuncu_Kalkinma_Planı-2014-2018.pdf, (Erişim tarihi: 04.06.2023).
- Karpat, Kemal. H. 2003. *Osmanlı nüfusu 1830-1914*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kayıran, Mehmet. ve Saygın, Selami. 2019. İzmir İktisat Kongresi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*. 2(5): 27-70.
- Kişnişçi, Hüsnü (1975). "Türkiye'de Nüfus Planlaması Programlarının Uygulanması", *Dünyada Ve Türkiye'de Nüfus Sorunları*. İstanbul: Çeltüt Matbaacılık. 116-155.
- Kocaman, Tuncer. 2008. *Türkiye'de İç Göçler ver Göç Edenlerin Nitelikleri 1965-2000*. Devlet Planlama Teşkilatı.
- Kongar, Emre. 2012. *21. Yüzyılda Türkiye – 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı* (45. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Özer, İnan. 2017. "Türkiye'de Kent, Kentleşme ve Kentsel Değişim". M. Zencirkıran (Ed.), *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplum Yapısı* (ss. 301-336). (6. Baskı), Bursa: Dora Basım-Yayım.
- Özer, Sevilay. 2013. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Bekârlık Vergisi'ne ilişkin tartışmalar. *Akademik Bakış*, 6(12): 173-191.
- Resmi Gazete. 1936. *Kanunlar*, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3337.pdf>, (Erişim tarihi: 25.10.2022).
- Resmi Gazete. 1938. *Kanunlar*, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3945.pdf>, (Erişim tarihi: 25.10.2022).
- Resmi Gazete. 1950. *Kanunlar*, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7469.pdf>, (Erişim tarihi: 25.10.2022).
- Saçlı, Yurdakul. 2009. *Türkiye'de tarım istatistikleri*. Ankara: İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.
- Sertkaya Doğan, Özlem ve Bostan, Hakan. (2019). Türkiye'nin Demografik Dönüşümü Ve Nüfus Projeksiyonlarına Göre Fırsatlar. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 24(41): 61-90.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. 2019. *On birinci kalkınma planı (2019-2023)*, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Planı-2019-2023.pdf. (Erişim tarihi: 04.06.2023).
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. 2019. *On birinci kalkınma planı (2019-2023)*. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Planı-2019-2023.pdf. (Erişim tarihi: 04.06.2023).

- T.C Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü. 1950. Umumi nüfus sayımı, <https://web.archive.org/web/20190815112717/http://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0015040.pdf>. (Erişim tarihi: 25.10.2022).
- Tamer, Aytül. ve Çavlin Bozbeyoğlu, Alanur. 2004. "1927 Nüfus Sayımının Türkiye'de Ulus Devlet İnşasındaki Yeri: Basında Yansımaları". *Nüfusbilim Dergisi*. (26): 73-88.
- Tandoğan, Alaettin 1998. *Demografik Temel Kavramlar ve Türkiye Nüfusu*. Trabzon: Lega Kitabevi
- Tuncer, Baran. 1975. "Nüfus artışının ekonomik etkileri ve Türkiye", *Dünyada Ve Türkiye'de Nüfus Sorunları*. (ss. 58-85). İstanbul: Çeltüt Matbaacılık.
- Tümertekin, Erol. 1977. "Türkiye'de İç Göçler Üzerine", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, (no. 68).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. 1927. *Umumi tahriri nüfus icrası hakkında kanun*, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc004/kanuntbmmc004/kanuntbmmc00400893.pdf, (Erişim, 23.09.2022).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. 2013. *Hükümetler programları ve genel kurul görüşmeleri cilt 2, İ. Neziroğlu ve T. Yılmaz (Haz.)*, https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukümetler/hukümetler_cilt_2.pdf. (Erişim tarihi: 04.07.2023).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. 2022. *Cumhuriyet dönemi partiler – seçiler beyannameler (1923-1980)*. M. K. Kaynar ve N. Kalkan (Ed.), Ankara: TBMM Basımevi.
- Türkiye İstatistik Kurumu. 2010. *İstatistik göstergeler 1923-2009*, (Yayın no. 3493). Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- Türkiye İstatistik Kurumu. 2010. *İstatistik göstergeler 1923-2009*, (Yayın no. 3493). Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- Türkiye İstatistik Kurumu. 2014. *İstatistik göstergeler 1923-2013*, (Yayın no. 4361). Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- Türkiye İstatistik Kurumu. 2023a. "Adrese dayalı nüfus kayıt sonuçları", <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, (Erişim Tarihi: 26.06.2023).
- Türkiye İstatistik Kurumu. 2023b. "Nüfus projeksiyonları 2013-2075", <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-Projeksiyonlari-2013-2075-15844#:~:text=T%C3%BCrkiye%20n%C3%BCfusu%202023%20y%C4%B1l%C4%B1nda%2084,172%200088%20ki%C5%9Fi%20olmas%C4%B1%20beklenmektedir> (Erişim Tarihi: 26.04.2023).
- Türkiye İstatistik Kurumu. 2023c. "Nüfus ve konut sayımı, 2021", <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Population-and-Housing-Census-2021-45866>, (Erişim Tarihi: 26.04.2023).
- Türkiye İstatistik Kurumu. 2023d. "İstatistiklerle Yaşlılar, 2022", <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0statistiklerle-Ya%C5%9Fi%C4%B1lar-2022-49667&dil=1#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=Ya%C5%9Fi%C4%B1%20n%C3%BCfus%20olarak%20kabul%20edilen,9%2C9'a%20y%C3%BCkseldi> (Erişim Tarihi: 22.10.2023).
- Yıldırım, Ali. ve Şimşek, Hasan. 2013. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, Murat. 2021. *Türkiye Nüfus Coğrafyası*. Ankara: Nobel.

